

УДК 378:37.036:7.079

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/20.167399>**Яна ІГНАТЬЄВА,**

викладач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
(Харків, Україна) dissert.ignatieva@gmail.com

ФЕСТИВАЛЬНО-КОНКУРСНИЙ РУХ В ЕВОЛЮЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті досліджується розвиток фестивально-конкурсного руху в еволюції зарубіжного та українського музичного мистецтва, вивчається роль фестивально-конкурсної діяльності у процесі виховання музично-естетичної культури учасників, визначається можливість створення ефективної моделі виховання музично-естетичної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва шляхом залучення студентів музично-педагогічних факультетів до активної фестивально-конкурсної діяльності.

Ключові слова: фестивально-конкурсний рух, музично-естетична культура, вчитель музичного мистецтва.

Yana IGNATIEVA,

Lecturer of the Department of vocal-choir preparation for teacher
of the Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy»
of Kharkiv Regional Council,
(Kharkiv, Ukraine) dissert.ignatieva@gmail.com

FESTIVAL-COMPETITIVE MOVEMENTS IN EVOLUTION FOREIGN AND UKRAINIAN MUSIC ART

In the modern world, the number and variety of artistic events is constantly growing. Music festivals are one of the most attractive ways to unite large audiences of people of the most diverse professions and tastes. Festival-competition movement is not only a way of mass influence on people, not only a source of preservation of traditions and the emergence of new trends in musical art, but also the territory of education of new tastes and ideals. The festival-competition movement is being studied in the art-study aspect by K. Davydovsky, O. Zuyev, A. Piskach, G. Chroma, M. Shved and many other researchers, but considerable educational and educational potential of festival-competition activity is still beyond the scope of scientific attention. Modern studies by L. Arzhanchikova, L. Nadirova, O. Oleksyuk, G. Padalka, O. Rudnitska, G. Shevchenko, S. Sbitneva emphasize radically new demands of society concerning music education, which puts the artistic and creative development of the personality of the future teacher of musical art as the basis of his professional growth.

The lack of a comprehensive study of the festival-competition movement of Ukraine in parallel with the development of foreign art and the projection of the formation of the musical and aesthetic culture of a young teacher of musical art is a major impetus in the choice of the topic of research. Given the great interest of the younger generation in such artistic events, the problem of upbringing the musical and aesthetic culture of the future teacher of musical art can be solved in the process of involving it in festival-competition activities.

The article investigates the development of the festival-competition movement in the evolution of foreign and Ukrainian musical art, examines the role of festival-competitive activities in the process of cultivating the musical and aesthetic culture of the participants, determines the possibility of creating an effective model of education of the musical and aesthetic culture of the future teacher of musical art by involving students of musical- pedagogical faculties to active festival-competition activity.

Key words: festival-competition movement, musical-aesthetic culture, teacher of musical art.

Постановка проблеми. У сучасному світі кількість і різноманіття мистецьких заходів невідмінно зростає. Музичні фестивалі стають одним із найпривабливіших способів об'єднати великі аудиторії людей найрізноманітніших професій та смаків. Фестивально-конкурсний рух стає не тільки способом масового впливу на людей, джерелом збереження традицій та зародження нових тенденцій у музичному мистецтві, але й територією виховання нових смаків та ідеалів. З урахуванням значної заці-

кавленості молодого покоління у таких мистецьких подіях може бути вирішена проблема виховання музично-естетичної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі залучення його до фестивально-конкурсної діяльності.

Аналіз досліджень. Фестивально-конкурсний рух досліджується в мистецтвознавчому аспекті К. Давидовським, О. Зуєвим, А. Пискачем, Г. Хромою, М. Шведом та багатьма іншими дослідниками, але значний навчально-виховний потенціал

фестивально-конкурсної діяльності і досі залишається поза межами наукової уваги.

Сучасні дослідження Л. Аржанчикової, Л. Надирової, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Рудницької, Г. Шевченко, С. Сбітневої зазначають принципово нові запити суспільства щодо музично-педагогічної освіти, що ставить художньо-творчий розвиток особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва як основу його професійного зростання.

Відсутність комплексного дослідження фестивально-конкурсного руху України паралельно з розвитком зарубіжного мистецтва та в проекції формування музично-естетичної культури молодого вчителя музичного мистецтва є основним поштовхом у виборі теми дослідження.

Мета статті – дослідити розвиток фестивально-конкурсного руху в еволюції зарубіжного та українського музичного мистецтва, визначити можливість виховного впливу фестивально-конкурсної діяльності на розвиток музично-естетичної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Музичні фестивалі виникли в Англії у XVIII ст. і мали переважно церковну тематику. З поступовим розділенням церковного та світського життя фестивалі наблизились до їх сучасного розуміння і поширилися в країнах Центральної Європи, здебільшого в Німеччині. В історію увійшли Зальцбургський фестиваль, Віденські музичні тижні, Единбургський музичний фестиваль, Берлінські фестивальні дні, Будапештські музичні тижні, Варшавська осінь тощо (Яковлев, 1966: 27). У XX ст. музичні конкурси поширилися і стали основною формою виявлення молодих талантів. Але особливого поширення конкурси та фестивалі набули з 40-х рр. XX ст.

Українське мистецтво тривалий час розвивалося як складова частина радянської культури і тому мало свої особливості. В СРСР перші музичні фестивалі влаштовувалися у 30-х рр. Організація фестивалів у той час переслідувала кілька завдань, а саме: давала змогу контролювати вільний час населення, оскільки ця діяльність розгорталась тільки у сфері дозвілля; репертуар став важливим чинником ідеологічного виховання населення, оскільки через зміст творів популяризувалися й певні канони радянської ідеології (Прохорова, 2006: 16 17). Пожвавлення фестивального руху допомагало зберегти кращі зразки культурної спадщини, стимулювало появу нових творів та сприяло підвищенню виконавського рівня учасників. Удосконалення естетичного виховання трудящих належало до найбільших політичних, ідеологічних, культурних та організаційно-господарських проблем, які вирішувалися за допомогою залучення до мистецтва звичайних трудівників і

ставало потужним поштовхом розвитку їх музично-естетичної культури (Заельська, 2014: 59 63).

У 50 ті роки в Європі фестивально-конкурсний рух став більш активним і поширеним, що пов'язано не тільки з пошуком нових видів мистецької комунікації, але і з формуванням та затвердженням концепції єдиного європейського простору, в якому кожна країна, зберігаючи свою історико-політичну ідентичність, національну та культурну самобутність, є частиною загального міждержавного простору. В цьому аспекті мережа найбільших міжнародних фестивалів стала відігравати важливу інтегруючу роль престижного поля для міжнародного артистичного обміну, демонстрації кращих досягнень національних культур (Доманська, 2014: 8 33).

У 1957 р. в Женеві було засновано Федерацію міжнародних конкурсів, яка організовує низку відомих у світі конкурсів переважно класичного напрямку: Le Grand Prix de l'Opera (Румунія), International Music Competition Cologne (Німеччина), Queen Elisabeth Competition (Бельгія), Gian Battista Viotti International Music Competition (Італія).

У другій половині XX ст. на радянському просторі фестивально-конкурсні заходи набували популярності, а українські виконавці активно брали в них участь: були організовані фестивалі радянської музики Латвії, Литви та Естонії, «Закавказька весна», Всесоюзний фестиваль сучасної музики в м. Горькому, Всесоюзний конкурс молодіжної пісні, Всеросійський конкурс пісні (Яковлев, 1966: 75).

У 1960-тих рр., окрім багатьох популярних фестивалів радянської музики, на теренах СРСР почався стихійний процес формування майбутніх рок-гуртів, які втілювали свої емоції, почуття, енергетику, повторюючи улюблені пісні зарубіжних кумирів. До 1966 р. з'явилися і перші рок-фестивали (Невская, 2008: 345). Переворот у світі музики у 1969 р. здійснив Вудстокський фестиваль, що пройшов в Америці. Музика у Вудстоку в 1969 р. втілила екстраординарні популярні номери з усього світу, здебільшого хіпі. Легендарні виступи таких музичних ікон, як Джимі Хендрікс, Джо Кокер, Сантаана, Дженіс Джоплін, визначили цілу віху в історії музики

У той час серед захоплень радянської молоді певне місце займав і джаз, розквіт якого припав саме на 1960-ті рр. Виникали джазові клуби, які владою використовувались для впорядкування музичного життя. Джаз-клуби змушені були часто орієнтуватися на організацію спільних концертів 2–3 груп, які грали на одній звуковій апаратурі і на одних інструментах. Так виникла ідея проводити поп-фестивали (за аналогією до джазових). Ці конкурси сприяли розвитку та зближенню різних стилів естрадно-

джазової музики, вихованню естетичних смаків (Невская, 2008: 347).

Серед причин виникнення і швидкого розвитку фестивально-конкурсного руху як феномена молодіжної культури, на наш погляд, є також зростання технічного рівня музикантів і активне взаємопроникнення музичних напрямків, що призвело до ускладнення музичної мови, появи нових стилів. А посилення тенденції до виконання тільки власних творів створило необхідність шукати нові способи презентації оригінальних композицій.

Починаючи з 1960-х років, радянські артисти беруть активну участь у міжнародних естрадно-вокальних фестивалях і конкурсах, де отримують призові місця. Так, широкої популярності набувають фестивалі в Сопоті (Польща), Варні («Золотий Орфей»), Братиславі («Братиславська ліра»), на яких виступали найбільші зірки радянської естради (М. Бернес, М. Магомаєв, А. Пугачова і багато інших).

З кінця 1970-х рр. на радянському просторі проводиться безліч пісенних конкурсів і фестивалів. Популярними стають рок-фестивалі в підмосковній Чорноголовці, Тбілісі, Ленінграді, фестивалі авторської (бардівської) пісні в Самарі, фестивалі джазової музики в Таллінні, Москві, Ризі, Донецьку та багато інших.

Прототипом нинішніх телевізійних естрадних фестивалів-конкурсів для дітей та молоді стала музична передача «Ранкова зірка», що вийшла в ефір у березні 1991 р. на Першому каналі тоді ще радянського телебачення. Ця передача дала путівку в життя багатьом відомим нині естрадним виконавцям: А. Лорак, Ю. Началовій, С. Лазареву, С. Чумакову, Пелагеї, Зарі, гуртам «Ліцей», «Непоседи» і багатьом іншим.

Іншим помітним конкурсом на пострадянському просторі стала «Нова хвиля» щорічний міжнародний конкурс молодих виконавців популярної музики, що проводиться в латвійському місті Юрмалі (2002–2014 рр.). Багато популярних нині виконавців були учасниками «Нової хвилі»: Джамала, М. Яремчук, А. Стоцька, І. Дубцова, П. Гагаріна, Т. Кароль, М. Нітіч та інші. Ідейними натхненниками конкурсу є композитори І. Крутий і Р. Паулс. Із 2015 р. конкурс проходить у Сочі.

В Україні численні музичні фестивалі та телефестивалі з'являються в 1970–1980-х рр. («Ранок Вітчизни», «Вогні магістралі», «Київська весна», «Київська осінь», «Мелодії друзів», «Блакитний вогник», «Пісня року», «Рок-парад»). Однак найбільшого резонансу в Україні та світі набув український музичний фестиваль «Червона рута», що з 1989 р. проводиться в різних містах України (Прохорова, 2006: 16).

Характерною особливістю 1990-х рр. стали соціально-політичні зміни в суспільстві, які торкнулися усіх сторін людського буття. Науковці пов'язують активізацію фестивального руху на початку 1990-х рр. із зубожінням концертного сезону, з одного боку, та процесами регіоналізації й децентралізації, з іншого. Так фестивально-конкурсні заходи стали проводитися в усіх регіонах колишнього СРСР. При чому вони перейшли від локального, місцевого, значення до міжнародного. В Україні активізація фестивального руху починається з 1990-х рр. й охоплює майже всі великі міста, які швидко зрозуміли, що фестивальний рух є вдалим способом популяризувати своє культурне розмаїття. Дослідники називають цей період «фестивальним бумом» (Зуєв, 2007: 2).

Заснування у 1990 р. у Києві музичного фестивалю «Київ Музик Фест» стало поштовхом для української музики. Фестиваль показав, що українська музика може бути вільною і самостійною, не обтяженою ідеологічними догмами. Вперше було впроваджено новий формат проведення фестивалю: окрім концертів, відбувалися майстер-класи відомих музикантів, композитори української діаспори також змогли на рідній землі репрезентувати свою творчість. Різноманітні творчі зустрічі, лекції та семінари стали обов'язковими атрибутами сучасної фестивально-конкурсної практики. «Київ Музик Фест» дав поштовх стрімкому розвитку українському фестивально-конкурсному рухові, інші міста також заснували фестивалі високого рівня: фестиваль сучасної музики «Контрасти» (Львів); фестиваль «Два дні і дві ночі нової музики» (Одеса); «Харківські асамблеї» (Харків) та ін. (Толубко, 2013: 144–145).

Зі здобуттям незалежності поширилися міжнародні контакти, що сприяло залученню зарубіжного досвіду проведення фестивалів на українських культурних просторах. Одночасно розширилася аудиторія фестивалів: до фестивалів класичної та джазової музики стали приєднуватися і фестивалі-конкурси естрадного мистецтва, які стали залучати значно ширші кола учасників.

Характерно, що процеси відродження національних традицій почали пробиватися «знизу», створивши активний фестивальний молодіжний рух у регіонах. Виникли такі музичні фестивалі, як «Оберіг», «Жива вода», «Володимир», «Тарас Бульба», «Мельник», «Шлягер України», «Марія», пізніше «Червона рута», «Таврійські ігри», «Молода Галичина», «На хвилях Свєтіязя», «Перлини сезону», концептуальним зерном яких стає створення української молодіжної музичної культури (Ігнатова, 2013: 8–14).

У 1996 р. було започатковано перший у незалежній Україні джазовий фестиваль «Vynnytsia Jazz Fest». За роки існування фестиваль «виріс» до міжнародної широкомасштабної культурологічної акції і щорічно презентує слухачам кращі зразки світового джазового мистецтва (Москвічова, 2014: 48).

У подальшому виникли досить відомі джазові фестивалі (Koktebel Jazz Festival, Alfa Jazz Fest, Jazz In Kiev, Флюгери Львова, Міжнародний джазовий фестиваль «Сдність»), на яких українські музиканти підтримують кращі світові джазові традиції, в тому числі у вокальному напрямку.

За останні роки зросла кількість дитячих, молодіжних, студентських фестивалів-конкурсів, які здебільшого орієнтовані на непрофесійних учасників: дітей, молодіжні аматорські та самодіяльні групи. Такі події мають важливе значення, оскільки популяризують мистецтво в непрофесійному середовищі, а в разі концентрації на підростаючому поколінні виступають ще й підготовчою базою для їх можливого професійного майбутнього. Фестивалі та конкурси нині стають не просто змаганнями, а центрами пропаганди і поширення традицій, діючи на постійній основі, здійснюючи зв'язок між регіонами. В. Откидач зазначає зростання актуальності теми фестивальної практики в контексті сучасних перетворень у суспільстві, оскільки помітно активізувалася творча ініціатива населення (Откидач, 2013: 222).

Розвиток нових технологій на сучасному етапі розвитку суспільства, досягнувши свого апогею, народжує абсолютно нове «сучасне мистецтво, що прагне до синтезу і використовує в самопродукуванні мультидисциплінарні підходи: музику, звук, пластику, режисуру, колір, слово, світло, програмування, композицію, і потребує спеціальних професійних знань у всіх цих областях» (Резнікова, 2018: 10).

Початок 2000-х рр. приніс українському музичному простору новий виток розвитку з появою вокальних телевізійних реаліті-шоу «Х-Фактор», «Фабрика зірок», «Народна зірка», створених на основі закордонних телевізійних проєктів The X Factor (Великобританія), The Voice (Нідерланди), Endemol «Академія зірок» (Нідерланди), Pop Idol (Великобританія). Ці передачі покликані популяризувати вокально-естрадне мистецтво, даючи змогу будь-якій людині проявити свій талант.

Останнім часом на європейському та українському культурному просторі зазначається зростання кількості літніх open-air фестивалів, які організовують кількадечне проживання учасників на території, забезпечуючи максимальне залучення аудиторії, включення її у фестивальний простір.

Багато нині престижних потужних фестивалів виникли ще у 70–90-х рр. ХХ ст., що тільки допомогло збагатити їх потенціал. Так, надзвичайно популярними в Європі є фестивалі електронної музики: Sónar (Іспанія), Orange Warsaw (Польща), Glastonbury (Великобританія), Sziget (Угорщина), Melt (Німеччина), які задають «тон» музичних впадовань на виконавців майже усього світу. Україна в цьому напрямі також іде «в ногу з часом». Відомий open-air фестиваль Республіка КаZантип вже багато років поспіль збирає поціновувачів клубної та електронної музики у виконанні музичних колективів із різних країн світу. Прихильників року та металу запрошують потужні європейські фестивалі Glastonbury (Великобританія) Novarock (Австрія), Super Bock Super Rock (Португалія), на яких виступають Iron Maiden, The Prodigy, Black Sabbath, Limp Bizkit, The Offspring, Metallica та безліч відомих і невідомих колективів.

В Україні є багато популярних фестивалів такого плану, що вже заробили міжнародний авторитет: Імпульс Фест (Харків), Файне місто (м. Тернопіль), Бандерштаг (м. Луцьк), Woodstock Ukraine (м. Свірж), ЗАХІД fest (Львівська обл.), «Республіка» (м. Кам'янець-Подільський), Stare Misto (м. Львів), СХІД-РОК (м. Тростянець), Чайка, U-Park (Київ) тощо.

У сучасному культурному просторі кількість і різноманіття фестивалів-конкурсів невпинно зростає. З'являються міжнародні фестивальні організації та їх об'єднання, які займаються створенням та просуванням фестивальних проєктів: The British and International Federation of Festivals (Великобританія), FIDOF (США), ВГО «Європейська фестивально-концертна молодіжна ліга» (Україна).

Отже, фестивально-конкурсний рух із часу свого зародження і дотепер не припиняється, націлюючись на збереження і розвиток культурних надбань людства. Він неодмінно пов'язаний з історичними, політичними, соціальними процесами суспільства, що вказує на його особливу космополітичну функцію.

Висновки На цьому тлі музичні фестивалі стали особливою формою існування мистецтва, завдяки якій відбувається збереження й актуалізація національної та світової мистецької спадщини, розвиток і популяризація етнотворчості, виявлення і підтримка обдарованої молоді. Фестивально-конкурсний рух у естрадно-вокальному виконавстві завдяки своїй специфіці здатний залучити до процесу спілкування велику кількість учасників і глядачів із метою осмислення і включення в єдиний культурний процес нових форм, жанрів і видів сучасного музичного мистецтва.

Крім того, це спосіб утвердження в сучасному суспільстві моральних та професійних ідеалів, що може послужити талановитій, творчій молоді платформою для подальших звершень і відкриттів. Активна участь України в міжнародному фестивально-конкурсному русі свідчить про широку залученість до творчих процесів не тільки митців, а й пересічних громадян прихильників музичного мистецтва. Всі вони активно формують імідж України у світовому просторі, забезпечуючи важливу складову частину розвитку національної

культури – розвиток сучасної музично-естетичної культури людини. Отже, фестивально-конкурсна діяльність як вид професійно-творчої діяльності студентів спонукає до пізнання етичних і естетичних цінностей української і світової культури, виховання музично-естетичної культури майбутніх вчителів-музикантів, всебічного розвитку їх особистості. Такий підхід до освітнього процесу забезпечує особистісне освоєння мистецтва, дає змогу ефективніше реалізовувати творчі музичні здібності студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Доманська О. Україна і міжнародне культурне співробітництво. Вісник НАКККиМ. К., 2014. № 3. С. 28-32.
2. Заельская И. Роль музыкальных фестивалей и праздников в развитии музыкального искусства и эстетического воспитания. Альманах современной науки и образования. Тамбов: Грамота, 2014. № 2 (81). С. 59-63.
3. Зуев С. Сучасний культурний простір та семіотика музичного фестивалю (на матеріалах Харкова): автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: спеціальність 17.00.01 «Теорія та історія культури». Харків, 2007. 18 с.
4. Игнатова Л. П. Музыкально-фестивальное движение в современной Украине: от массовости к камерности. В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сб. ст. по матер. XXV междунар. науч.-практ. конф. Новосибирск: СибАК, 2013. С. 8-14.
5. Москвичова Ю. О. Тенденції розвитку фольклорних фестивалів Вінниччини. Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство, 2014. Вип. 28-29. Ч. 2. Івано-Франківськ: Фоліант, 2014. С. 46-51.
6. Невская Т. Н. Становление молодежной рок-культуры в СССР в конце 50-х начале 80-х годов XX века. Известия РГПУ им. А. И. Герцена. 2008. № 77. С. 343-349.
7. Откидач В. Естрадный спів і шоу-бізнес. Вінниця: Нова книга, 2013. 368 с.
8. Прохорова Л. В. Українська естрадна вокальна школа. Вінниця: Нова книга, 2006. 384 с.
9. Резникова Е. И. Основные формы фестивалей искусств на современном этапе. URL: <http://www.e-culture.ru/Articles/2006/Reznikova.pdf> (дата обращения 13.07.2018).
10. Толубко В. О. Музичний фестиваль у сучасному соціокультурному контексті: актуальні питання режисури. Культура і сучасність. 2013. С. 142-148.
11. Яковлев М. М. Музичні конкурси у минулому і сьогодні. М.: Довідник, 1966. 304 с.

REFERENCES

1. Domanska O. Ukraine and international cultural cooperation. Visnyk NAKKKiM. K., 2014, № 3, pp. 28-32.
2. Zayel'skaya I. Rol' muzykal'nykh festivaley i prazdnikov v razvitii muzykal'nogo iskusstva i esteticheskogo vospitaniya [The role of music festivals in the development of musical art and aesthetic education]. Al'manakh sovremennoy nauki i obrazovaniya. Tambov: Gramota, 2014. № 2 (81). pp. 59-63.
3. Zuyev S. Suchasnyy kul'turnyy prostir ta semiotyka muzychnoho festyvalyu (na materialakh Kharkova) [Contemporary cultural space and semiotics of the musical festival]: avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata mystetstvoznavstva: spetsial'nist' 17.00.01 «Teoriya ta istoriya kul'tury». Kharkiv, 2007, 18 p.
4. Ihnatova L. P. Muzykal'no-festyval'noe dvyzhenye v sovremennoy Ukrainy: ot massovosti k kamernosti [Musical-festival movement in modern Ukraine: from mass to chamberness]. V myre nauky y yskusstva: voprosy fylolohyy, yskusstvovedeniya y kul'turolohiy: sb. st. po mater. XXV mezhdunar. nauch.-prakt. konf. Novosybyrsk: SybAK, 2013, pp. 8-14 [in Russian]
5. Moskvichova Yu .O. Tendentsiyi rozvytku fol'klornykh festyvaliv Vinnychchyn [Trends in the development of folklore festivals in Vinnytsia region]. Bulletin of the Carpathian University. Art Studies. 2014. Vyp. 28-29. P. 2. Ivano-Frankivs'k : Foliant, 2014, pp. 46-51.
6. Nevskaya T. N. Stanovlenye molodezhnoy rok-kul'tury v SSSR v kontse 50-kh nachale 80-kh hodov XX veka [Formation of youth rock culture in the USSR in the late 50's early 80's of the XX century]. Yzvestiya RHPU ym. A.Y. Hertseny. 2008. № 77, pp. 343-349 [in Russian]
7. Otkydach V. Estradnyy spiv i shou-biznes [Pop singing and show business]. Vinnytsya: Nova knyha, 2013, 368 p.
8. Prokhorova L. V. Ukrayins'ka estradna vokal'na shkola [Ukrainian Variety Vocal School]. Vinnytsya: Nova knyha, 2006, 384 p.
9. Reznikova E. Y. Osnovnye formy festyvaley yskusstv na sovremennom etape [The main forms of festivals of arts at the present stage]. URL: <http://www.e-culture.ru/Articles/2006/Reznikova.pdf> [in Russian]
10. Tolubko V. O. Muzychnyy festyval' u suchasnomu sotsiokul'turnomu konteksti: aktua'ni pytannya rezhyury [Music Festival in the Contemporary Socio-Cultural Context: Topical Directional Issues]. Kul'tura i suchasnist'. 2013, pp. 142-148.
11. Yakovlyev M. M. Muzychni konkursy u mynulomu i s'ohodenni [Musical Contest in the Past and Present.]. M., Dovidnyk, 1966, 304 p.